ARREST VAN HET HOF
VAN 1 MAART 1973 [1]

Paul G. Bollmann
tegen Hauptzollamt Hamburg-Waltershof
(verzoek om een prejudiciële beslissing, ingediend door het Bundesfinanzhof)

Zaak 62-72

Samenvatting

1. *Prejudiciële vragen — Procesvoering — Aard — Partijen — Begrip — Rechten (EEG-Verdrag, artikel 177; Protocol Statuut Hof van Justitie, artikel 20)*

2. *Prejudiciële vragen — Kosten — Vereffening — Noodzakelijke kosten door partijen gemaakt — Invorderbaarheid — Nationaal recht — Toepassing (Reglement voor de procesvoering, artikel 103, § 1)*

1. Artikel 177 behelst een niet-contentieuze procedure die als een in de loop van het geding voor de nationale rechter gerezen incident is te beschouwen, terwijl degenen die in het hoofdgeding als partij optreden slechts worden uitgenodigd zich binnen het door de nationale rechter aangegeven juridisch kader te doen horen.
   In artikel 20 van het Protocol betreffende het Statuut van het Hof van Justitie van de EEG zijn met „betrokken partijen" bedoeld degenen aan wie deze proceskwaliteit in het geding voor de nationale rechter toekomt.
2. Gezien het wezenlijk verschil tussen het contentieus geding en de incidentele procedure van artikel 177 van het Verdrag, mogen de regelen die alleen voor het contentieuze geding zijn gegeven bij gebreke van een uitdrukkelijke bepaling niet ook op de incidentele procedure worden toegepast. Artikel 103, § 1, van het Reglement voor de procesvoering van het Hof van Justitie betreft dus niet de vereffening der kosten en de invorderbaarheid van de noodzakelijke kosten, door partijen in het hoofdgeding gemaakt in de prejudiciële procedure van artikel 177 van het EEG-Verdrag. Voor de kostenvereffening en voor de invorderbaarheid der noodzakelijke kosten moet het op het hoofdgeding toepasselijke nationale recht worden aangehouden.

In de zaak 62-72

betreffende een verzoek aan het Hof krachtens artikel 177 EEG-Verdrag van het Bundesfinanzhof in het aldaar aanhangig geding tussen

1 — Procestaal: Duits.

PAUL G. BOLLMANN te Hamburg

en

HAUPTZOLLAMT HAMBURG-WALTERSHOF,

om een prejudiciële beslissing inzake de uitlegging van de kostenvoorschriften van 's Hofs Reglement voor de procesvoering,

wijst

HET HOF VAN JUSTITIE,

samengesteld als volgt: R. Lecourt, President, R. Monaco (rapporteur) en P. Pescatore, Kamerpresidenten, A. M. Donner, J. Mertens de Wilmars, H. Kutscher, C. O'Dalaigh, M. Sørensen en A. J. Mackenzie Stuart, Rechters,

Advocaat-Generaal: K. Roemer
Griffier: A. Van Houtte

het navolgende

ARREST

Ten aanzien van de feiten

I — Overzicht van de feiten en het procesverloop

Overwegende dat de feiten en het procesverloop kunnen worden samengevat als volgt:

1. In het arrest gewezen in de zaak 40-69 van 18 februari 1970, waarin het Bundesfinanzhof dat in revisie had recht te doen in het geding Bollmann/Hauptzollamt-Oberelbe om een prejudiciële beslissing had verzocht, heeft het Hof van Justitie overwogen „dat de procedure ten aanzien van partijen als een in de loop van het geding voor het Bundesfinanzhof der Bondsrepubliek Duitsland gerezen incident moet worden beschouwd en laatstgenoemde rechter derhalve over de kosten zal hebben te beslissen".
Het Bundesfinanzhof heeft vervolgens de in revisie gemaakte proceskosten ten laste gebracht van het Hauptzollamt dat het verzoek om revisie inmiddels had laten varen —. De wederpartij vroeg toen om vergoeding van de kosten gevallen op de prejudiciële procedure voor het Hof van Justitie. De ten deze bevoegde nationale instantie achtte voor de mondelinge behandeling een recht van 13/10 benevens porti en verplaatsingskosten invorderbaar, doch meende dat het aan honorarium van de advocaat gevorderde bedrag moest worden verlaagd, omdat het geding in revisie en de procedure

voor het Hof van Justitie geacht moeten worden in een en dezelfde instantie te zijn gevoerd.
Het hiertegen door de *firma Paul G. Bollmann* ingediende bezwaarschrift werd verworpen, waarna de zaak diende voor het Bundesfinanzhof, dat bij beschikking van 8 augustus 1972, ingekomen op het Hof op 11 september 1972, het geding heeft geschorst en het Hof krachtens artikel 177 van het EEG-Verdrag de navolgende vraag heeft voorgelegd:

„Indien het Hof van Justitie heeft vastgesteld dat de nationale rechterlijke instantie over de kosten van de prejudiciële procedure heeft te beslissen, dient men dan voor

a) de procedure tot vaststelling van de kosten,
b) de invorderbaarheid van de door partijen in verband met de procedure gemaakte noodzakelijke kosten, in het bijzonder de advocatenhonoraria,

het Gemeenschapsrecht (artikelen 73 en 74 van 's Hofs Reglement voor de procesvoering) of de desbetreffende nationale rechtsbepalingen aan te houden?"

2. De verwijzingsbeschikking is op 11 september 1972 ter griffie van het Hof ingekomen.
De firma Paul G. Bollmann, ten deze vertegenwoordigd door de advocate G. Rauschning, de regering van de Bondsrepubliek Duitsland, ten deze vertegenwoordigd door E. Bülow, als gemachtigde, en de Commissie van de Europese Gemeenschappen, ten deze vertegenwoordigd door haar juridisch adviseur H. Matthies, als gemachtigde, hebben overeenkomstig artikel 20 van het Protocol betreffende het Statuut van het Hof van Justitie schriftelijke opmerkingen gemaakt.
Op rapport van de Rechter-Rapporteur en de Advocaat-Generaal gehoord heeft het Hof besloten zonder instructie tot de mondelinge behandeling over te gaan.
De firma Bollmann, de regering van de Bondsrepubliek Duitsland en de Commissie van de Europese Gemeenschappen hebben ter terechtzitting van 23 januari 1973 mondelinge opmerkingen gemaakt.
De firma Bollmann heeft bij die gelegenheid een memorie van de advocaat P. Wendt overgelegd.
De Advocaat-Generaal heeft ter terechtzitting van 6 februari 1973 zijn conclusie genomen.

II — Opmerkingen krachtens artikel 20 van het Protocol betreffende het Statuut van het Hof van Justitie

Overwegende dat de krachtens artikel 20 van het Protocol betreffende het Statuut van het Hof gemaakte opmerkingen kunnen worden samengevat als volgt:

A — Opmerkingen van de firma Paul G. Bollmann

Ten aanzien van vraag b, betreffende het op de kosten toepasselijke *materiële recht,* is de *firma Bollmann* van mening dat de nationale rechter weliswaar over de verdeling der kosten heeft te beslissen, doch dat dit niet ten nadele strekt van het honorarium waarop de advocaat voor zijn verrichtingen tijdens de prejudiciële procedure voor het Hof aanspraak mag maken noch ook aan de invorderbaarheid der deswege gemaakte kosten.
In het nationale recht wordt over de verdeling der kosten en de vaststelling der invorderbare kosten veelal door verschillende rechterlijke instanties beslist. Zo ook in het Duitse recht, waarin evenwel, althans tot nu toe, de invorderbaarheid van kosten door een der partijen in een prejudiciële procedure voor het Hof van Justitie gemaakt niet uitdrukkelijk is geregeld. Onderzocht moet echter nog worden of het beginsel van § 113, 2, van de Bundesrechtsanwaltsgebührenordnung — waarin het honorarium van een advocaat in een „Normenkontrollverfahren" voor het Bundesverfassungsgericht wordt vastgesteld — niet volgens artikel 100, § 2, van het Grundgesetz per analogiam kan worden toegepast. Naar de huidige stand van de Duitse rechtspraak is zulks echter niet mogelijk.

Bovendien wordt in het Gemeenschapsrecht aan de advocaat of raadsman voor zijn verrichtingen tijdens de prejudiciële procedure niet met zoveel woorden recht op honorarium toegekend. Artikel 73 van 's Hofs Reglement voor de procesvoering geeft slechts een regeling voor de contentieuze procedure.
Het gaat er daarom bij deze vraag om welke van beide bepalingen (artikel 73 van genoemd Reglement of § 113, 2, van het Duitse tarief), dat wil zeggen een bepaling van Gemeenschapsrecht of van nationaal recht, bij wege van analogie op de berekening van het advocatenhonorarium moet worden toegepast.

Verschillende redenen pleiten voor toepassing van het Gemeenschapsrecht:

— aard en omvang der werkzaamheden van de advocaat in het kader ener voor het Hof gevoerde prejudiciële procedure;
— de omstandigheid dat voor deze procedure alleen het Gemeenschapsrecht geldt en dat alleen het Hof te dier zake bevoegd is;
— het feit dat de materiële verrichtingen van de advocaat in het kader van zulk een procedure uitsluitend het Gemeenschapsrecht betreffen;
— alsmede de omstandigheid dat partijen in een prejudiciële procedure moeten zijn vertegenwoordigd door een advocaat, hetgeen zowel impliceert dat de advocaat zich zijne taak door het Gemeenschapsrecht zelf ziet opgedragen alsook dat de bedragen welke hem bij wege van honorarium verschuldigd zijn als „noodzakelijke kosten" zijn aan te merken.

Voor toepassing van het Gemeenschapsrecht is in casu nog te meer te zeggen wanneer men bedenkt dat ter vaststelling van de honoraria der advocaten uniforme maatstaven moeten worden aangelegd. Dit zou worden miskend wanneer voor het honorarium wegens verrichtingen tijdens een prejudiciële procedure voor het Hof in iedere afzonderlijke Lid-Staat het nationale recht zou moeten worden aangehouden; de nationale voorschriften verschillen ten deze van land tot land en niet overal wordt de advocaat recht op zulk een honorarium toegekend.
Volgens de firma Bollmann moet de gestelde vraag dus in die zin worden beantwoord dat voor de invorderbaarheid der noodzakelijke kosten door partijen tijdens de prejudiciële procedure gemaakt — en met name voor die van de honoraria der advocaten — het Gemeenschapsrecht bepalend is.
Mocht het Hof de vraag ontkennend beantwoorden, dan zou het in zijn arrest de Lid-Staten moeten gelasten nationale (basis)voorschriften te geven waarin de advocaten in voor het Hof dienende prejudiciële zaken een passend honorarium in uitzicht wordt gesteld en de invorderbaarheid der daarmede gemoeide bedragen wordt gewaarborgd. Het honorarium behoort niet lager te zijn dan het salaris dat in Duitsland is vastgesteld voor de verrichtingen van advocaten tijdens een „Normenkontrollverfahren" voor het Bundesverfassungsgericht.
De beantwoording van vraag a, de vereffening der kosten betreffende, hangt rechtstreeks met die van de eerste vraag samen.
Wordt het materieel recht inzake het honorarium van een advocaat door het Gemeenschapsrecht geregeerd, dan geldt dit ook voor de executie-procedure.
De bepalingen van het Reglement voor de procesvoering (artikelen 73 t/m 75) betreffende de beschikking tot vereffening der invorderbare kosten kunnen ook op de vereffening der op een prejudiciële procedure gevallen kosten worden toegepast.

B — Opmerkingen van de regering van de Bondsrepubliek Duitsland

De *Duitse Regering* merkt allereerst op dat de gestelde vraag in werkelijkheid de uitlegging van de artikelen 103, § 1, eerste alinea en 73 e.v. van 's Hofs Reglement voor de procesvoering betreft. De vraag is dus ontvankelijk in de zin van artikel 177, eerste alinea, b, van het EEG-Verdrag, aangezien zij betrekking heeft op een „handeling" van een instel-

ling der Gemeenschap — het Reglement voor de procesvoering —, doch moet als volgt worden gelezen:

„Indien het Hof van Justitie in het kader van een procedure als bedoeld in artikel 177 van het EEG-Verdrag de uitspraak over de kosten aan de verwijzende rechter overlaat, moeten dan de artikelen 103, § 1, eerste alinea, junctis 73 en 74 van het Reglement voor de procesvoering in die zin worden uitgelegd dat de procedure tot vereffening en de vaststelling der invorderbaarheid van die kosten door deze bepalingen worden geregeerd?"

De Duitse Regering merkt vervolgens op dat de in artikel 103, § 1, eerste alinea, van het Reglement voor de procesvoering voorkomende verwijzing naar de artikelen 44 e.v. van dat Reglement niet op de artikelen 69 e.v. — betreffende de kosten — van toepassing is: volgens artikel 69, lid 1, doet het Hof ten aanzien van de proceskosten uitspraak *in het arrest of in de beschikking waardoor het geding wordt beëindigd,* doch in een prejudiciële zaak eindigt de instantie juist met de uitspraak van de nationale rechter en niet met die van het Hof van Justitie. De draagwijdte van artikel 69, § 1, is dus beperkt tot contentieuze procedures, zodat de bepaling in het geheel niet, ook niet per analogiam, kan worden toegepast op prejudiciële gedingen.

Hetzelfde geldt voor artikel 74, dat slechts toepassing vindt in gedingen waarin het Hof zowel ten principale als ten aanzien van de kosten uitspraak mag doen.

De Duitse Regering meent daarom dat de vraag van de verwijzende rechter, wat de wijze van vereffening der kosten betreft, ontkennend moet worden beantwoord.

Een ontkennend antwoord moet eveneens worden gegeven op de vraag of de invorderbaarheid van in een prejudiciële procedure gemaakte kosten moet worden beoordeeld naar artikel 103, lid 1, eerste alinea, juncto artikel 73 van het Reglement voor de procesvoering. Omdat genoemde eerste alinea slechts geldt voor de contentieuze procedures die voor het Hof van Justitie worden gevoerd, moeten de Duitse rechterlijke instanties bij hun uitspraak inzake de kosten dit Gemeenschapsrechtelijk voorschrift buiten toepassing laten. Om dezelfde redenen dient artikel 73 van genoemd Reglement voor de Duitse rechter niet te worden toegepast.

De Duitse Regering concludeert dat de gestelde vraag als volgt ware te beantwoorden:

„Indien het Hof van Justitie in het kader van een procedure bedoeld in artikel 177 van het EEG-Verdrag de uitspraak over de kosten aan de verwijzende rechter overlaat, dienen de artikelen 103, § 1, eerste alinea, junctis 74 en 73 van het Reglement voor de procesvoering niet in die zin te worden uitgelegd dat de procedure tot vereffening en de vaststelling der invorderbaarheid van deze kosten door deze voorschriften worden geregeerd."

C — *Schriftelijke opmerkingen van de Commissie van de Europese Gemeenschappen*

De *Commissie* gaat na of er een communautaire regeling bestaat inzake de kosten gemaakt in een prejudiciële procedure. Zulk een procedure is haars inziens van bijzondere aard: zij vindt haar oorsprong in een geding voor de nationale rechter en eindigt pas wanneer de nationale rechter uitspraak doet. Daarom zijn er in een voor het Hof dienende prejudiciële zaak ook geen „partijen", doch slechts belanghebbenden, „bevoegd" om opmerkingen te maken, terwijl met „partij" in artikel 20 van het Protocol betreffende het Statuut van het Hof en in artikel 103, § 1, van het Reglement voor de procesvoering alleen partijen in het hoofdgeding bedoeld zijn.

De consequentie hiervan is dat er een communautaire regeling inzake de kosten verbonden aan een voor het Hof gevoerd prejudicieel geding ontbreekt: het honorarium van advocaat of raadsman vindt zijn „oorzaak" in het hoofdgeding en het Hof van Justitie laat de uitspraak inzake de kosten over aan de te dien aanzien bevoegde nationale rechter.

Het Gemeenschapsrecht kent weliswaar het beginsel dat het honorarium van advocaat of raadsman, voorzover als „noodzakelijk" te beschouwen, tot de invorderbare kosten behoort (artikel 73 van het Reglement voor de procesvoering). Het geeft echter geen voorschriften aan de hand waarvan kan worden uitgemaakt welke kosten als zodanig kunnen worden ingevorderd. Dit impliceert in casu dat zelfs wanneer de artikelen 73 en 74 van het Reglement voor de procesvoering per analogiam toepasselijk mochten zijn, eerst zou moeten worden uitgemaakt op welk honorarium de advocaat of raadsman recht heeft. In ieder geval kan men op grond van het vorenstaande in een prejudiciële procedure geen beroep doen op de artikelen 73 en 74 van het Reglement voor de procesvoering, die slechts contentieuze procedures betreffen.

Waar ten deze Gemeenschapsrechtelijke voorschriften ontbreken moet men bij het zoeken van een antwoord op de vraag naar de invorderbaarheid dezer kosten derhalve te rade gaan met de nationale rechtsvoorschriften betreffende het hoofdgeding en de bevoegdheid der nationale gezagsorganen. Bovendien zou het Hof, door in het kader van een prejudicieel geding mede te werken aan de door de nationale rechter te geven beslissing over de kosten, een beroep moeten doen op de toepasselijke nationale rechtsvoorschriften en daarmede inbreuk maken op de bevoegdheid van de nationale rechter.

De Commissie stelt dus voor de gestelde vraag in die zin te beantwoorden dat de wijze van vereffening der in een prejudicieel geding gemaakte kosten en de vaststelling van de invorderbaarheid der noodzakelijke kosten, met name wat het honorarium der advocaten betreft, worden geregeerd door het nationale recht en — in het kader van het hoofdgeding — staan ter beoordeling van de nationale rechterlijke instanties.

Ten aanzien van het recht

1 Overwegende dat het Bundesfinanzhof bij beschikking van 8 augustus 1972, ingekomen op 11 september 1972, het Hof de vraag heeft gesteld of voor de wijze van vereffening der kosten en voor de invorderbaarheid van de noodzakelijke kosten — met name van het honorarium der advocaten —, gevallen op krachtens artikel 177 van het EEG-Verdrag aanhangig gemaakte prejudiciële gedingen, het Gemeenschapsrecht dan wel het nationale recht moet worden aangehouden;

2 Overwegende dat de gestelde vraag de uitlegging betreft van artikel 103, § 1, van 's Hofs Reglement voor de procesvoering, dat als een handeling in de zin van artikel 177, b, van het Verdrag is te beschouwen;

3 Overwegende dat naar luid van artikel 103, § 1, de artikelen 44 en volgende van dat Reglement na de indiening de memories of schriftelijke opmerkingen bedoeld in artikel 20 van het EEG-Statuut „toepassing vinden" op de procedure die bij artikel 177 is ingesteld;

dat ter beantwoording van de gestelde vraag derhalve moet worden onderzocht of artikel 103, § 1, daarmede ook de kostenvoorschriften van het Reglement voor de procesvoering, en wel met name de artikelen 73 en 74 inzake de als invorderbaar te beschouwen kosten en de vereffening dier kosten, op die procedure van toepassing doet zijn;

4 Overwegende dat artikel 177 een niet-contentieuze procedure behelst die als een in de loop van het geding voor de nationale rechter gerezen incident is te beschouwen, terwijl degenen die in het hoofdgeding als partij optreden slechts worden uitgenodigd zich binnen het door de nationale rechter aangegeven juridisch kader te doen horen;

dat in artikel 20 van het Protocol betreffende het Statuut van het Hof van Justitie van de EEG met „betrokken partijen" bedoeld zijn degenen aan wie deze proceskwaliteit in het geding voor de nationale rechter toekomt;

5 Overwegende dat daarentegen de artikelen 69 tot en met 75 van het Reglement voor de procesvoering de op contentieuze gedingen vallende kosten betreffen;

dat voor de aldaar bedoelde gedingen het optreden van partijen kenmerkend is en dat zij worden afgesloten met het arrest of de beschikking waarin het Hof het geschil waarvoor deze procedures in het leven zijn geroepen definitief tot oplossing brengt;

dat de in artikel 73 van het Reglement voor de procesvoering gegeven omschrijving der door partijen gemaakte „invorderbare kosten" derhalve de op zulke gedingen gevallen kosten betreft;

dat artikel 74 alleen de wijze van vereffening dier kosten regelt;

dat gezien het wezenlijk verschil tussen het contentieus geding en de incidentele procedure van artikel 177 van het Verdrag, de regelen die alleen voor het contentieuze geding zijn gegeven bij gebreke van een uitdrukkelijke bepaling niet ook op de incidentele procedure mogen worden toegepast;

6 dat naar de huidige stand van het Gemeenschapsrecht derhalve moet worden geconcludeerd dat in een prejudiciële procedure krachtens artikel 177 van het EEG-Verdrag ten aanzien van de vereffening der kosten en de invorderbaarheid der door partijen in het hoofdgeding gemaakte noodzakelijke kosten de op die procedure toepasselijke nationale rechtsvoorschriften moeten worden aangehouden;

dat de bevoegde nationale instanties derhalve in het raam van het nationale recht hebben te beoordelen in hoeverre de prejudiciële procedure in aanmerking moet worden genomen;

Ten aanzien van de kosten

7 Overwegende dat de kosten, door de regering van de Bondsrepubliek Duitsland en door de Commissie van de Europese Gemeenschap wegens indiening hunner opmerkingen bij het Hof gemaakt, niet voor vergoeding in aanmerking kunnen komen en dat de procedure ten aanzien van partijen in het hoofdgeding als een aldaar gerezen incident is te beschouwen, zodat de nationale rechterlijke instantie over de kosten heeft te beslissen;

Gezien de stukken;

Gehoord het rapport van de Rechter-Rapporteur;
Gehoord de mondelinge opmerkingen van de firma Paul G. Bollmann, de regering van de Bondsrepubliek Duitsland en de Commissie van de Europese Gemeenschappen;
Gehoord de conclusie van de Advocaat-Generaal;
Gelet op het Verdrag tot oprichting van de Europese Economische Gemeenschap, met name de artikelen 177 en 188;
Gelet op het Protocol betreffende het Statuut van het Hof van Justitie van de Europese Economische Gemeenschap, met name artikel 20;
Gelet op het Reglement voor de procesvoering van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschap, met name de artikelen 69, 73, 74 en 103;

HET HOF VAN JUSTITIE,

uitspraak doende op de door het Bundesfinanzhof van de Bondsrepubliek Duitsland bij beschikking van 8 augustus 1972 gestelde vraag, verklaart voor recht:

Artikel 103, § 1, van het Reglement voor de procesvoering van het Hof van Justitie betreft niet de vereffening der kosten en de invorderbaarheid van de noodzakelijke kosten, door partijen in het hoofdgeding gemaakt in de prejudiciële procedure van artikel 177 van het EEG-Verdrag. Voor de kostenvereffening en voor de invorderbaarheid der noodzakelijke kos-

ten moet het op het hoofdgeding toepasselijke nationale recht worden aangehouden.

Lecourt	Monaco	Pescatore
Donner	Mertens de Wilmars	Kutscher
O'Dalaigh	Sørensen	Mackenzie Stuart

Uitgesproken ter openbare terechtzitting te Luxemburg op een maart negentienhonderddrieënzeventig.

De Griffier

A. Van Houtte

De President

R. Lecourt

CONCLUSIE VAN DE ADVOCAAT-GENERAAL K. ROEMER VAN 6 FEBRUARI 1973 [1]

Mijnheer de President,
mijne heren Rechters,

Op 18 februari 1970 (Jurisprudentie, Deel XVI, blz. 70) gaf een door het Bundesfinanzhof te München gedaan prejudicieel verzoek (zaak 40-69) Uw Hof aanleiding tot het bekende kalkoenestaarten-arrest, waarin — overeenkomstig 's Hofs vaste jurisprudentie — ten aanzien van de kosten werd overwogen: „dat de kosten van de Commissie der Europese Gemeenschappen en van de regering der Bondsrepubliek Duitsland, die hun opmerkingen bij het Hof hebben ingezonden, niet terugvorderbaar zijn; dat de procedure ten aanzien van partijen als een in de loop van het geding voor het Bundesfinanzhof der Bondsrepubliek Duitsland gerezen incident moet worden beschouwd en laatstgenoemde rechter derhalve over de kosten zal hebben te beslissen."

Na die uitspraak verklaarde het hoofddouanekantoor Hamburg-Oberelbe (een der partijen in het hoofdgeding) zijn verzoek om herziening niet te handhaven zodat het Bundesfinanzhof alleen nog over de proceskosten had te beslissen. Dit is geschied bij een beschikking van 29 april 1970, waarbij het hoofddouanekantoor in die kosten is verwezen; bij een nadere beschikking — van 21 juli 1970 — werd zulks in die zin verduidelijkt dat ook de kosten der voor het Hof van Justitie der Europese Gemeenschap-

1 — Vertaald uit het Duits.